

הסיבות לאי ידיעת התורה בדורו של המהר"ל

אך בזמננו זה היתה עוד סיבה נוספת (לחסרון ידיעת התורה, מלבד הגלות וסילוק השכינה). ונמשלנו כאדם הסכל, שאין לו ממון רב כמו (=לעומת) אדם אחר שיש לו ממון רב לעסוק בו בסחורה. ואותו שיש לו ממון רב, משתכר בחריצותו ובהשתדלותו. וזה שאין לו ממון רב, מחשב בלבו: בממון זה המועט אשר יש לי - אינני מגיע לעשירות גדול. ולכך הוא יושב בטל, מבלי אשר הוא עושה דבר מה, ומפזר כל אשר לו, ועוסק בדבר שאין לו תועלת כלל, ומתייאש עצמו מן העשירות. ובוודאי זה סכלות גדול, כי אם היה חכם, היה חושב בלבו: אם לא אוכל להגיע אל העשירות הגדול בממון המועט שיש בידי, אגיע להיות כאחד מן הבינונים, או לכל הפחות למדרגת העניים שאין חוזרין על הפתחים. מכל מקום לא אהיה חוזר על הפתחים, והיה לו דבר מה להתפרנס בו.

וכך הם מעשי הדור הזה, כאשר ידעו בעצמם כי לא יגיעו אל המעלה שהגיעו אליה הראשונים בחוכמתן (בגלל השראת השכינה שהיתה עמם ושאינה נמצאת בדורות האחרונים של הגלות), מפני קוטן שכלם⁶⁵⁹, נתייאשו מן הדבר לגמרי, והוציאו ימיהם בדברים אין מועיל לתלמודם, בהוויית משא ומתן (=לימוד תורה בדרכים של עיון ופולפול לחידוד

הערות - ילמוד ענוים דרכו

659 אין הכוונה לאינטליגנציה קוגניטיבית (שאוכלי יש בדורנו יותר), אלא ליכולות רוחניות שהן קריטיות בלימוד תורה, שדורש את ההארה הפנימית של ההתאמה לחוקי ה' ומתוך כך לכוון לאמת, כמו שהתבאר בדפי הלימוד הקודמים. וז"ל הגמרא בשבת קיב,ב: "אמר רבי זירא אמר רבא בר זימונא: אם ראשונים בני מלאכים - אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים - אנו כחמורים, ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר, אלא כשאר חמורים". רמז לחמורו של ר' פנחס בן יאיר שאף שלא היה לו שכל והשגה בתורה, היה טבעו תואם את התורה. ועיין בעירובין נג,א: "אמר רבי יוחנן: לכן של ראשונים כפתחו של אולם, ושל אחרונים כפתחו של היכל - ואנו כמלא נקב מחט סידקית. ראשונים - רבי עקיבא, אחרונים - רבי אלעזר בן שמוע. איכא דאמרי: ראשונים - רבי אלעזר בן שמוע, אחרונים - רבי אושעיא בריבי. ואנו כמלא נקב מחט סידקית. אמר אביי: ואנן כי סיכתא בגודא - לגמרא. אמר רבא: ואנן כי אצבעתא בקירא - לסברא, אמר רב אשי: אנן כי אצבעתא בבירא - לשכחה". ועיין במהר"ל בדרוש על התורה שביאר שיש שלוש דרגות בבני אדם לתורה: יש מי שהתגבר שכלם על גופם שאפילו הגוף פתוח לתורה, יש מי ששכלם לא התגבר על גופם אבל השכל עצמו פתוח לתורה, ויש שהחומריות התגברה על הרוחניות עד שאפילו שכלם אינו מוכן לתורה. והסביר בזה ענין האולם וההיכל ומלא מחט סדקית. עוד עיין בברכות כ,א: "אמר ליה רב פפא לאביי: מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא, ומאי שנא אנן דלא מתרחיש להו ניסא? אי משום תנווי - בשני דרב יהודה כולי תנווי בנויקין הוה, ואנן קא מתנינן שיתא סדרי! וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין האשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים אמר: הוית דרב ושמואל קא חזינא הכא, ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא! ואילו רב יהודה, כי הוה שליף חד מסאניה - אתי מטרא, ואנן קא מצערינן נפשין ומצווח קא צווחינן - ולית דמשגח בן! אמר ליה: קמאי הוו קא מסרי נפשיהו אקדושת השם, אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם".

מסלול 1: יום ג לפרשת בשלח
מסלול 2: יום ה לפרשת בא

השכל) שאין בו ממש (כי לא משיגים היקף התורה ולא יודעים אותה). ואשר הם צעירי ימים, מזניחים תורת אמת, והולכים אחר דברים אלו (=פפולי סרק).

כי האדם חושק לדברים האלו, כמו שהאדם בוחר בדברי שחוק וכיוצא בזה מן השיבושים, כאילו היה מועיל להם. עד שהם היו דומים לאדם שמאבד ככר זהב, ומרוויח כלי שהוא שווה פרוטה. אבל הדבר הוא הפך זה (=הפוך ממה שהם חושבים שיועיל להם), במקום החידוד - הוא מבלבל ומעקם שכלו (=לימוד זה אינו גורם לחידוד השכל אלא לעיקומו). כי אין המבולבל - מפולפל בדבר זה, רק כי במקום חידוד - בלבול השכל⁶⁶⁰, ואינו מתייחס ומתדמה לפפול, רק שהוא מעוות האמת.

וכי בזה יאמר (אותו לומד) "לחידודי בעינא" (=בשביל לחדד את השכל אני לומד באופן זה)?⁶⁶¹ ויותר היה ראוי שיהיה מתעסק באומנות שיש בו חכמה, כמו הנגרות וכיוצא בזה מן האומנות, ויאמר "לחידודי בתורה בעינא". ואם יאמר שאין חידוד האומנות (כנגרות) מתדמה ומתייחס לתורה, הלא חידוד זה שהם מתעסקים בו - הוא יותר רחוק מן התורה! כי החידוד של אומנות הוא תחת סוג אחד עם חידוד התורה, ששניהם הם מבקשים לעמוד מתוך החידוד על האמת. והחידוד שלהם כוונתו הראשונה לשקר (=פפולי סרק). והאמת והשקר - הופכיים⁶⁶².

ועוד דבר רע יותר מגונה, כי לפי מיעוט השכל שיש לנו, היה ראוי שיהיה הלימוד מסודר, כדי לתקן חסרון השכל⁶⁶³. כי האיש אשר אינו יכול לילך כמו שאר אדם, יש לו מקל ומשענת לתקן החיסרון. ולכך הדור אשר הם חסרי השכל, היה ראוי להם שיהיה להם יותר תיקון ומשענת, שיהיה הלימוד שלהם מסודר בתכלית, ובדבר זה היו מגיעים אל מדרגה מה (=כלשהי. אבל) גם זה רחוק מאיתם.

כי כל הדרכים אשר תיקנו הראשונים לסדר הלימוד, במה שצריך האדם החומרי תיקון אל שכלו, כמו שאמרו ז"ל (חגיגה טו,א) דברי תורה קשים לקנותם כזהב, ונוחים להשתבר ככלי זכוכית. ולכך הם סידרו ותיקנו סדר הלימוד בכל יכולתם. וגם בזה (=בתיקונים שתיקנו הראשונים) לא הלכו (הדור הזה), כמו שהארננו הדיבור וההתעוררות בחיבור גור אריה (דברים ו,ז) ובכמה מקומות (נתיב התורה פרק ה; נתיב הזריזות סוף פרק א; דרשה לשבת הגדול; דרוש על התורה).

הערות - ילמד ענוים דרכו

660 דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. ולפעמים הדברים כה פשוטים ומתבהרים מיד. אבל אדם קורא דף גמרא ומפלפל בו חצי שנה כשרוב הדברים שאומר הם טעות - הרי שעיוות את עולם המושגים של ההלכה ושכלו מבולבל בהבנות מוטעות.

661 על פי ברכות לג,ב ועירובין יג,א - אולם שם היה הפלפול צדדי וחד פעמי ולא עיקר הלימוד.

662 וכן כתב בדרך חיים ו,ז.

663 מי שהתורה טבעית בלבו הרי הוא כאדם בעל כשרון למוזיקה שאפילו ילמד זעיר פה וזעיר שם - הדברים יסדרו בליבו מכות כשרונו וחיבורו לאותה חכמה. אבל מי שאין לו כלל כשרון למוזיקה הרי הוא חייב ללמוד לפי סדר כדי להצליח לקנות חכמה זו.

כי לגודל שברון רוחי בקרבי אמצא מרגוע לנפשי הוצאת רוחי הנשבר על דבר זה בכל מקום שידי מגעת. ולולא הבטחת "כי לא תשכח מפי זרעו" (דברים לא, כא), כבר חס ושלום נאבדה תורה מישראל.

כי סדר הלימוד שסידרו אבותינו, שהיו חכמי עולם, אין אחד הולך בזה. וזה כי השכל שהוא רחוק מן האדם, צריך הכנה יתירה לקנות אותו. ואחר שקנה אותו, צריך הכנה יתירה שלא יסר ממנו. ולכך סדרו לנו כי תחילה צריך שיקנה האדם המקרא - שהוא השורש והוא ההתחלה. ואחר כך המשנה. כי התורה שבכתב הוא כמו שורש האילן, ועדיין לא יצא אל הפועל, שיקנה על ידי זה איכות המצווה ומהותה (=משנה). ולכן סידרו אחר כך המשנה, ובזה יכול לעמוד על איכות המצווה ומהותה. (ואחר כך תיקנו גמרא, כדי) לעמוד על טעמי הדברים הנזכרים במשנה, עד כי יצא מזה כמה חילוקים.

ודבר זה דומה לאילן, שהוא נטוע על פלגי מים, אשר שורש יסודו (=מקרא) - עומד בארץ. ואחר כך מתחיל האילן לצאת אל הפועל, ומוציא ענפים (=משנה). ועדיין אינו בפועל הגמור, עד שהאילן הוא מוציא ענפים הקטנים (=הגמרא) אל הפועל. ואף אם עדיין לא הוציא כל הענפים כולם אל הפועל, ותמיד הוא מוסיף, מכל מקום שם "אילן" עליו. ומתחיל להוציא פירות (=הלכה למעשה) - שהם לאכילת האדם.

וכך התורה (כמו השורש באילן) היא שורש שממנה מסתעף הכל. אבל התורה אין יכול להיבנות ממנה ללימוד איכות ומהות המצווה - איך יעשה אותה (כמו השורש שנמצא בארץ ואינו הגזע והענפים), עד שיבוא אל המשנה, אשר המשנה היא ללימוד ממנה "איכות המצווה ומהותה". אבל ללימוד מן המשנה כל החילוקים אשר שייכים למצווה, שהם חילוקים דקים - זה אינו, כי אם על ידי הלימוד, שמכוח הטעמים יש ללימוד חילוקים הרבה, עד כי מוציא ענף אחר ענף, עד כי יגדל למעלה למעלה ברוחב ובגובה עד אין קץ. כי תמיד יכול להוסיף ולהוציא מתלמוד דבר מתוך דבר, עד אין קץ, ובזה "יגדיל תורה ויאדיר" (ע"פ ישעיהו מב, כא. ומתוך כך יזכה לפרי - שזה בירורה של ההלכה). ובזה יש קיום תמידי אל האילן הזה, אשר "נטוע על פלגי מים, ועל יובל ישלח שרשיו" (ע"פ ירמיהו יז, ח).

ודבר זה ראוי לאדם, אשר הוא באפשרי להוציא שכלו תמיד אל הפועל, ואין אל זה תכלית (=סוף). ולכן ראוי אל האדם (=לאדם) להיות מתדבק בתלמוד, כי על ידי התלמוד יכול להוציא שכלו אל הפועל, ולהבין דבר מתוך דבר, כאשר ראוי לאדם⁶⁶⁴.

הערות - ילמד ענוים דרכו

664 רמב"ם הל' תלמוד תורה א, יא-יב: "וחייב לשלש את זמן למידתו, שליש בתורה שבכתב, ושליש בתורה שבעל פה, ושליש ביין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר ויבין במידות שהתורה נדרשת בהן, עד שידע היאך הוא עיקר המידות והיאך יוציא האסור והמותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה. ועניין זה הוא הנקרא 'גמרא'. כיצד? היה בעל אומנות והיה עוסק במלאכתו שלוש שעות ביום ובתורה תשע, אותן התשע קורא בשלוש מהן בתורה

מסלול 1: יום ג לפרשת בשלח
מסלול 2: יום ה לפרשת בא

ומפני כך, המשנה לא פירשה הדברים כולם בביאור ובפירוש גמור. ובוודאי היו יכולין לפרש גם כן המשנה בביאור ובפירוש גמור, רק מפני כי בעניין זה (שהשאייר רבי את המשנה שלא בביאור גמור, מעתה -) צריך לפרש המשנה⁶⁶⁵. וכאשר מפרש המשנה, הוא מחלק גם כן את אשר אפשר לחלק. ועל ידי זה המשנה היא כמו השורש שמוציאה ענפים, ומן הענפים יוצאים ענפים אחרים, עד שיתפשט על ידי זה התורה מאוד מאוד.

וכמו שביארנו (בדרך חיים כ, כא), כי אלה השלוש - שהם מקרא משנה גמרא - הם (כ) נגד שלושה חלקי השכל, שנקראים "חכמה, דעת, תבונה":

שהתורה - היא חכמה.

והמשנה - היא הדעת. שבמשנה הוא יודע להבחין בין דבר לדבר, ודבר זה נקרא "דעת", כאשר יבדיל בין דבר לדבר. ולכך קבעו ההבדלה בחונן הדעת (ברכות לג, א).

והתבונה הוא הלימוד, ש"מוציא ומבין דבר מתוך דבר". והכתוב שאמר (שמות לא, ג): "וְאֶמְלֵא אֹתוֹ וְגו' בְּחָכְמָה וּבְתַבּוּנָה וּבְדַעַת" - דמשמע הדעת הוא יותר, שחישב אותו באחרונה. מפני כי עיקר התבונה - שמוציא דבר מתוך דבר - הוא לקנות הדעת. ובוודאי מי ששנה המשנה, הגיע אל ההלכה, שהיא במשנה על ידי התבונה. ולכך נזכר זה אחרונה⁶⁶⁶.

אבל לעניין ההשכלה, הלימוד הוא יותר במדרגת ההשכלה, וזה מבוואר.

ומפני כי נתן השם יתברך לאדם חכמה ודעת ותבונה, ועל ידי שלושתן הוא אדם שלם, ולכך אמרו (ע"ז ט, ב): "לעולם ישלש אדם שנותיו; שלישי במקרא, ושלישי במשנה, ושלישי בגמרא", כדי שיתן לכל אחד חלקו, ובוזה יושלם האדם, הן בחכמה, הן בדעת, הן בתבונה. וכאשר התורה היא על דרך זה, אז היא: "פִּעֵץ שְׁתוּל עַל פְּלִגֵי מַיִם, אֲשֶׁר פָּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ וְעֵלְהוּ לֹא יָבוּל" (תהלים א, ג), ויש לתורתו קיום כמו שראוי להיות⁶⁶⁷.

הערות - ילמד ענוים דרכו

שבכתב, ובשלוש תורה שבעל פה, ובשלוש אחרות מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר... במה דברים אמורים? בתחילת תלמודו של אדם, אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה: יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה - כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה, ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד, לפי רוחב שיש בלבו וישוב דעתו". ויש להוסיף שלדעת הרמב"ם בכלל "גמרא" הוא גם לימוד מעשה בראשית ומעשה מרכבה הנקרא "פרדס".

665 המשנה נשארה בכוונה פתוחה כדי לאפשר חילוקים ופירושים שונים לאין סוף.

666 מצד הביורר לדעת מה לעשות, הרי שהגמרא היא אמצעי ל"משנה" - שהיא ההלכה למעשה שבאה אחר הביורר.

667 המהר"ל הלך כאן בשיטת הרמב"ם שגם אחרי שיש תלמוד בבלי אנו מחויבים בתחילת הלימוד לעסוק שלישי במקרא ושלישי במשנה. אבל רבים ציטטו את דברי ר"ת בע"ז יט, ב: "אנו שעוסקין בתלמוד בבלי - דיינו, כי הוא כלול במקרא במשנה ובתלמוד, כדאמרינן בסנהדרין (כד, א): בבל כלולה במקרא כלולה במשנה כלולה בתלמוד". וכתבו הפוסקים שעל זה סומכים העולם שלומדים

ובמדרש (ויק"ר כא,ה): "בְּתַחְבֻּלוֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ מִלְחָמָה" (משלי כד,ו) - רבי בניא פתר קרא במשניות, דאמר רבי בניא: לעולם ישקיע אדם עצמו במשניות, שאם ירתק⁶⁶⁸ - יפתחו לו, אם לגמרא - לגמרא, אם לאגדה - לאגדה.

רבי אלעזר בשם רבי יהושע אמר: עמוד ברזל - משנה".

ופירוש זה, כי האדם הוא גשמי (ועל כן קל לשינויים ולשכחה), וצריך האדם אליו הכנה יתרה שיקבל השכל, ושלא יוסר ממנו. לכך דבר זה צריך תחבולה. והמשנה היא התחבולה לזה, שלא תנתק ולא תוסר (כי היא ריכוז של כלל התורה, בשינון).

ועתה בדורות אלו, נוסף על הסיבה הזאת שהראשונים בשביל חסידותם ומעשיהם הטובים - השם יתברך (היה) קרוב להם, ולכך היה משפיע ומלמד להם התורה תמיד. כי השם יתברך משפיע למי שהוא קרוב אליו. אבל נוסף על זה⁶⁶⁹, היה להם קניין התורה בדרך הסדר הראוי, עד שהתורה היתה קיימת אצלם. אבל בדורות אלו, כל מה שאפשר להיות הפך הסדר - הכל הוא אצלנו.

וזה שכאשר הוא בן שמונה או תשע שנים - מתחיל הנער הקטן גמרא. וכי ערך שכל זה ראוי אליו? ובוודאי השכל אשר אינו מתייחס אל האדם (=השגה שאינה מתאימה עדיין להבנתו הבוסרית של הילד), אין לו קיום אצל האדם. ובפרט התורה, שהיא שכל עליון אלוהי על הכל. ובשביל כך אין דבר קל להיות נאבד מן האדם - כמו התורה, כמו שהתבאר למעלה. שכן אמרו במסכת חגיגה (טו,א): "לא יִעַרְכָּנָה זָהָב וְזָכוּכִית

הערות - ילמד ענוים דרכו

רק תלמוד. אבל המצב בימי המהר"ל היה שלמדו מגיל קטן רק תלמוד ורק פלפול בתלמוד. וודאי שאף ר"ת לא התכוון שילדים קטנים יתחילו את לימודם בגמרא. ועוד שגם ר"ת לא התכוון שבוה שאדם לומד בשנה אחת שלושה דפים בגמרא בפלפול - יוצא ידי חובת מקרא ומשנה. אלא הכוונה שלומד תלמוד בבקיות וכך מקיף גם משנה ומקרא. ולהלכה השו"ע (יו"ד רמז, ד) ציטט את הרמב"ם, ואילו הרמ"א הביא דברי ר"ת.

והרמח"ל בדרך השם (דב, פירש "ישלש" לא מלשון שלישי, אלא שילמד משלושתם כי שלושתם נצרכים לתיקון הבריאה, אבל המינון נקבע כל אחד לפי התאמתו האישית לתיקון נשמתו, והוא עניין "לעולם ילמד אדם מה שלבו חפץ", ואף על פי כן לעולם ילמד בכל יום משלושתם. ועל פי דרך זו נהגו בחלק מהקהילות ללמוד "חוק לישראל" הכולל את כל חלקי לימוד התורה.

668 הון עשיר מסכת פאה ו,א: "אם ירתק - מלשון 'ירתק חבל הכסף' (קהלת יב,ו). כלומר, שימצא איזה הלכה שלא ידע מה טיבה, ויפליג לבו לדבר אחר (=טעה בהבנתה), יפתחו לו אלו המשניות שערי אורה, באיזה עניין שיהיה, אם לגמרא - גמרא (=ענייני הלכה), אם לאגדה - אגדה (=אמונה, כמו במסכת אבות). בכל עניין תאיר עיניו.

ר"א בשם ריב"ל: עמוד ברזל משנה. אומר שהמשנה היא עמוד ברזל המחדד את (ברזל) חברו, כך המשנה מחדד את האדם. על כי צריך להבין בה דבר מתוך דבר, להיות הדינים והעניינים משוקעים בה, ולא נראים למראית העין".

669 המהר"ל לא קושר במפורש את הסיבות, אבל לכאורה קרבת ה' והעזרה משמים הן שמביאות גם דעת ללמוד בסדר נכון.

וּתְמוֹרְתָהּ כְּלִי פָז' (איוב כח, יז) - אלו דברי תורה שקשין לקנותן כזהב ופז, ונוחים לאבדם ככלי זכוכית". ואם כן, מה ערך יש לנער אל (=בכך שלומד) הגמרא?

והרי עיקר התורה אשר יש לה קיום אצל האדם - הוא גירסא דינקותא⁶⁷⁰, וכל זה הוא לבטלה, כאשר יקנה הקטן בשנים (רבנות) דבר שאינו מתייחס (=מתאים) אל שכלו. ואי אפשר שיהיה קיום אל דבר שאין ערך ואינו מתייחס אליו. לכך גרסא דינקותא אינו מועיל, כמו שנראה לעינינו. כי כאשר יצאו מבית רבם - כבר הוסר מהם הכל, עד שאין יודעים מאומה. וכל זה הוא המנהג היותר רע.

וכאשר הוא גדול והגיע (לגיל שכבר מתאים) לגמרא, היה ראוי שיהיה לו יסוד קיים - המשנה, שהיא היסוד שעליו נסמך הגמרא, כמו שאמרנו. כי זה מחויב מן השכל, שתהיה תורתו, אשר היא קשה לקנות ונוחה לאבד כזכוכית, שתהיה לו הכנה אל קיום התורה (ע"י המשנה, מה שהוא לא עשה ולא למד בצעירותו). ועל זה דרשו (ויק"ר כא, ה) "ובתחבולות תעשה לך מלחמה". וזה כמו שאמרנו, כי המשנה היא עמוד ברזל לתורה, ומי שחסר ממנו המשנה - אין לו יסוד.

ויותר על כל, שאינו מבקש ואינו חפץ שיהיה קיום אל תורתו (=אין בכלל שאיפה לזכור את מה שלומד), שאינו חוזר על לימודו. והראשונים, עם גודל הכנה שהיה להם לקנות התורה, כמו שאמרנו, היו גורסין יום ולילה בתורה, עד שקנו התורה, כמו שנמצא זה (=שמסופר) בכמה מקומות⁶⁷¹. והם (אנשי הדור) אינם חפצים כלל שתהיה התורה קיים אצלם, ועומדים בעונש הגדול אשר אמרו (אבות ג, ח): "השוכח דבר אחד ממשנתו (מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו)", ואיך הוא (העונש על) השכחה בכל? וכבר ביארנו במקום אחר בעניין זה.

ובשביל כך אין אצלם מן התורה מאומה.

ומה הם עושים לקנות דיני המצוות? הם עוסקים בחיבור אחד מן הפוסקים, למען יקנה הדינים בדרך קצרה.

ובזה הם הפך מה שיסדו וסדרו חכמים. כי המשנה היא קודם, ומן המשנה יבוא האדם אל הגמרא, ובדרך הזה קונה התורה שתהיה אצלו כאילן, אשר הוא שתול על פלגי מים, אשר פרו יתן בעתו, וכל אשר יעשה יצליח, וכמו שאמרנו, כי כך הוא סדר

הערות - ילמד ענוים דרכו

670 עיין שבת כא, א וברש"י שם.

671 ברכות לח, ב - רבי חייא בר אבא היה חוזר כל שלושים יום על תלמודו לפני רבי יוחנן. פסחים סח, ב - רב ששת היה חוזר על תלמודו כל שלושים יום. ברכות כח, א במעשה דרבי זירא. ועוד הרבה. ועיין מו"ק כא, א על רב אשי ומלאך המוות, וכן בכתובות עז, ב על רחב"פ. ואם לא היו חוזרים כל חייהם לא היו יכולים בחודש אחד לחזור על כל תלמודם.

השכלי. והם באים מן הגמרא אל פסקי הלכה השנויים בקיצור - והנה הפכו האילן! כי השורש ראוי שיהיה נטוע קודם, והוא נושא לענפים. והם עושים הפך זה⁶⁷². ויש לך לדעת כי הראשונים שחיברו הפסקים, לא היה חיבורם כלל על דרך זה, כי אם שיהיה הגמרא בהם בדרך קביעות, רק שיהיה הפסקים מורה הדרך לאדם באיזה דרך ילך כאשר עוסק בגמרא, עד שילך בדרך הישר ולא יטעה, ויבוא אל אמיתת ההלכה⁶⁷³. כי דרכי הגמרא ונתיבותיו נעולים וחתומים מאוד מאוד, ומי ימצא הדרך אשר ילך בו. ולפיכך חיברו הפסקים למצוא דברי חפץ, ובדבר הזה הארכנו במקום אחר.

ואיך הפליא ה' את מכותינו הפלא ופלא, כי הדור שהוא בעצמו רחוק מן התורה (ביכולות השכליות) - היה ראוי שיעשה הכנות ותחבולות ראויים, וכל זה שיהיה להם התורה. ואנו עושים הפך זה! וזהו שאמרו (שבת קלח, ב): "וְהַפְּלֵא ה' אֶת מִכְתָּבָךְ" (דברים כח, גט) - הפלאה זו היא שכחת התורה. אף כי פירשנו זה כמו שאמרנו (שהקב"ה מתרחק מישראל ועקב כך גם התורה שהיא עם הקב"ה), יש לפרש גם כן (שהשכחה באה על ידינו גם כן) כי המכה שהיא באה על האדם ממקום אחר ואין ביכולתו לעמוד כנגד זה, אין זה מכה שהיא "פלא". אבל שכחת התורה - היא מצד האדם עצמו. ואילו דבר זה שאין חכמה אצלנו - בוודאי אין זה פלא, כי בוודאי היה לדורות הראשונים שכל יותר. אבל שכחת התורה הוא הפלא! אחר שלמד התורה וכבר היא אצלו מה שלמד, ו(בכל זאת) ישכח אותה. דבר זה אין תולה (=תלוי) בשכל כל כך, שתאמר שאין שכל אחרונים דומה לראשונים, כי ההסרה והשכחה הוא על ידי האדם עצמו, כמו שאמרנו למעלה, כי אנחנו הם הפושעים בזה. ועל זה אמר: "והפלא ה' את מכותך" - הפלא ופלא, עד שראוי שיהיה האדם משתומם על זה.

הערות - ילמד ענוים דרכו

672 כשלאדם יש בסיס נכון לידיעת התורה, כשמגיע מקרה חדש לפניו הוא יודע למצוא להיכן לשייך אותו ומוציא הלכה ברורה. אבל כשאין לאדם בסיס נכון, והוא לומד ספרי קיצורים, אין הוא מבין את הדברים שם וכל שכן שאינו יכול להוציא משם הלכה ברורה למקרה דומה שאינו כתוב שם.

673 כן כתב בשו"ת מים חיים אחיו של המהר"ל ותקף את הרמ"א (ואת ר' יוסף קארו) שכתבו ספרי פסיקה שמטרתם להכריע הלכה.

דרכו של המהר"ל היא שאדם ישתמש בספרי הקיצורים ההלכתיים רק כקריאת כיוון ללימוד הגמרא. אבל פסיקה של מצב נתון תהיה על ידי עיון בגמרא והכרעה המתאימה ספציפית למקרה. כאשר לוקחים ספרי קיצורים כדי להכריע דרכם הלכה - לא מגיעים לאמת, כי אין התאמה בין המקרה הספציפי שבספר למקרה הנדון. [ועיין בהקדמת הרמב"ם ליד החזקה שממנה משמע שהתכוון בספרו לייתר את לימוד המשנה והגמרא. אך באיגרת לרבי פנחס הדיין (אגרות הרמב"ם עמ' תלט) כתב הרמב"ם שלא היתה כוונתו שלא יתעסקו בגמרא ובהלכות הרי"ף ושאר הספרים שלפניו. ועיין עוד בהקדמת הטור לאו"ח והקדמת ר' יוסף קארו לבית יוסף ולשולחן ערוך.]

מסלול 1: יום ג לפרשת בשלח
מסלול 2: יום ה לפרשת בא

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע ברוד למהר"ל שהדורות הראשונים היו גדולים יותר בתורה מהדורות האחרונים? כיצד זה קשור לפרשנות הראשונה של המהר"ל ל"שכחת התורה"?
- ✦ באיזה דור זקוקים ליותר מאמץ כדי לקנות את התורה - בתקופה של בית ראשון או בתקופת המהר"ל?
- ✦ מה מטרת המשנה על פי המהר"ל, לעומת תורה שבכתב? מדוע הרבה מקניין התורה תלוי בבקיאות במשנה?
- ✦ מהי ההדרגה שיוצד המהר"ל בגילי הלימוד?
- ✦ מהו היקף הלימוד שמחייב המהר"ל לאדם בוגר?
- ✦ מה ההפרש בין ה"גמרא" של המהר"ל לבין לימוד הפלפול של דורו?
- ✦ מדוע השינון והחזרה קריטיים מאוד בלימוד התורה?
- ✦ מהן ארבע הבעיות באופן הלימוד, שבגללן אנשים אינם קונים תורה בימי המהר"ל? מה גרם לבני הדור ללמוד באופן זה?
- ✦ האם אנו מקפידים היום על הסדר שמדבר עליו המהר"ל?
- ✦ האם אנו מקפידים שהלימוד ב"תלמוד" שלנו יהיה מקיף, או שמא גם אנו נוטים לפלפול?
- ✦ האם יש לנו שאיפה לזכור את מה שאנו לומדים?
- ✦ מה הבעיה בלימוד ופסיקה מתוך ספרי קיצורים, וכיצד מדריך מהר"ל לפסוק הלכה? האם לדעתך זה ישים לכל אדם?